2e JAARG. MAANDBLAD No. 8 SPROKKELMAAND 1938

DE WOLFSANGEL

STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON

UITGAVE – STICHTING DER VADEREN ERFDEEL – WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE
INTEEKENPRIJS f 1,50 PER JAAR (f 0,75 PER HALFJAAR) – LOSSE NUMMERS 15 CENT
BEHEER POSTBUS 51 LEIDEN – POSTGIRO 307867 DER VADEREN ERFDEEL – AMSTERDAM

SPROKKELMAAND

Sint Pietersfeest in Groot-Friesland

(22e VAN SPROKKELMAAND)

De St. Pietersviering, zooals die nog slechts bestaat in twee plaatsen, n.l. te Grouw in Mid-Friesland en op het eiland Sylt in Noord-Friesland, laat wel zeer duidelijk zien, dat we hier niet te doen hebben met een christelijk feest, maar met een overblijfsel van de voor-christelijke geloofswereld. Immers, de Katholieke kerk beschouwt den 22en van Sprokkelmaand („Selle" geheeten in 't Friesch) heelemaal niet meer als een feestdag, hoewel het als „festum Cathedrae Petri", het kanselfeest van Petrus, officieel in de zesde eeuw is ingevoerd. De werkelijke feestdag van de H.H. Petrus en Paulus valt op den 29en van Zomermaand.

Zooals gezegd, is deze feestdag ingevoerd in de zesde eeuw, den tijd dus, waarin er ijverig naar werd gestreefd om den eigen godsdienst onzer voorouders te vervormen. Alvorens de eigenlijke beteekenis van dezen vierdag na te gaan, willen we eerst de viering in Grouw en op Sylt eens nader beschouwen. In Grouw is er weinig anders dan een verlate St. Nicolaas. De bisschop St. Pieter, vergezeld van zijn zwarten knecht, komt op een wit paard om aan de kinderen geschenken uit te reiken. Het is echter nog een zeer algemeen en geliefd volksfeest, terwijl St. Nicolaas hier vrijwel onbekend is.

Over het feest op Sylt valt meer te vertellen. Rector Boy P. Möller vertelt er van in „The Grammar of the North Frisian Dialect of Föhr and Amrum". In „Söl'ring Spraak" lezen we, hoe aan den vooravond van „Pidersdai di Söl'ring üt ali Terper töhop üp di Tinghooger" komen om daar een groot vuur te ontsteken, het z.g. Biikebrenen. Biiken is ongeveer „vuurbaak", (Engelsch: beacon) waarop wij aanstonds terugkeeren. Het vuur wordt samengesteld uit bossen stroo, aangebracht door de deelnemers, met een teerton in het midden. Rond dit vuur dansen onder de tonen van de dorpsfanfare oud en jong. Twee coupletten van een Duitsch gedicht hierop mogen volgen.

Wir kommen zusammen zum heimischen Thing,
Wohlan denn ihr Männer, so schliesset den Ring!
Und weit sei das Herz, das Auge sei klar,
Und rein sei die Hand, der Mund sei wahr!
Bewahrt euch der Väter trotzige Kraft,
Den starken Geist, der das Gute nur schafft —
Hier tagten die Friesen vor tausend Jahren;
Für Freiheit wagten sie Leben und Gut,
Und hier entfachten die tapferen Scharen
Des Opferbrandes geheiligte Glut,
Und flehten getreu der Väter Lehre:
O, Wodan, o zehre! [1])
In Sturmesgebrause, in Donner und Blitz
Sei Du uns gewogen, O Wodan, und schütz'
Wenn rasende Brandung wettert am Strand,
Wenn Ran [2]) uns bedräuet, o schirme das Land!
Blick gnädig hernieder aus Wallhall's Höh'n,
Wenn wir den festlichen Reigen begeh'n!
Wir jauchzen dem kommenden Lenz entgegen,
Erfleh'n dem Seemann günstige Wind,
Erflehen für Felder und Flur den Segen,
Und Heil und Friede für Weib und Kind,
Drum lodert empor der Brand, der hehre,
O, Wodan, o zehre!

[1]) O, Wodan, o zehre: in het Sylters was dit „Wêtke tiare" = Wodan, neem ons offer genadig aan.
[2]) Ran = vrouw van den zeereus Aegir.

Ook op Wieringen heeft men vroeger dit vuur gekend, waarbij kinderen vooraf langs de huizen trokken om de brandstof op te halen.
Om thans nog even op „biiken" terug te komen. Vroeger, d.w.z. vóór het christendom werd ingevoerd, vielen het „Biikenbrenen" en „Thing" (ding) samen. Daarna werd Biiken het teeken, het baken om het volk samen te roepen tegen den volgenden dag, waar recht zou worden gesproken. Tot aan 1876 was nog steeds het eerste op St. Pietersdag het „Tingleesen". Daarna begon het dansen, welk dansen en vroolijk zijn het afscheid van de zeelui aankondigde, die den volgenden morgen met hun schepen vertrokken om niet voor den herfst terug te komen. Het beste pak kleeren, de oude Söl'ring-dracht in rood en wit, werd gedragen.
Dit alles nu wijst zeer sterk in de richting van een offerfeest aan het begin van een nieuw jaar met nieuw leven op alle gebied. Ook nog 250 jaar geleden werd in Friesland St. Pieter als aanvang der lente beschouwd. Joh. Hilarides (1648—1725) liet in het Ljouwerter (Leeuwarder) stadsarchief in handschrift een aardig volksrijmpje na bij zijn „Naamsporingen van het Platte-Friesch". Daarin heet het

	Vertaling:
„Sint Pietter sien dej,	(Op) Sint Pieters dag,
dan droegget de wej;	dan droogt de weg;
dan eernet de ej;	dan lamt de ooi;
dan wient de schieriel;	dan trekt de grijze (geslachtsrijpe) aal (naar de paaiplaatsen);
dan bettert it miel;	dan wordt het eten beter, ruimer;
dan keallet de kuw;	dan kalft de koe;
dan gruitet de duw;	dan zet de duif zijn krop op;
dan droegget de daam;	dan droogt de dam;
dan wandret de faam;	dan verhuist de meid;
dan kroosket de hin;	dan legt de hen veel eieren;
dan grienet de fin;	dan wordt het veld groen;
dan wierket de huisman	dan arbeidt de landman
wol nej sien sin.	wel naar zijn zin.

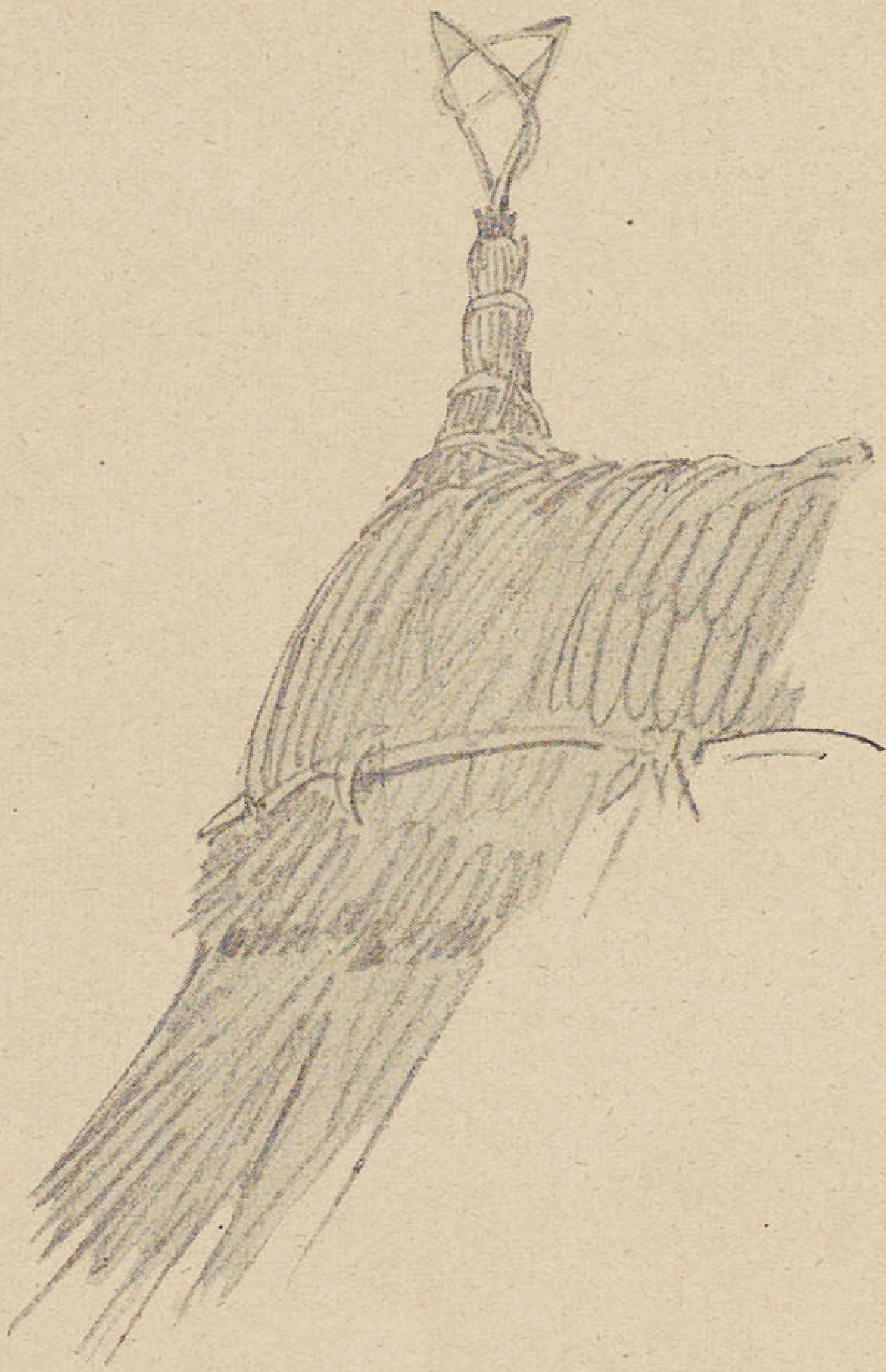
Verder begon (en begint) men in Friesland meest op St. Pieter het land te bewerken, terwijl aanvaarding van gehuurd land op den 5en van Lentemaand plaats heeft. Hier is dus een verschil van 11 dagen, die weer vervallen bij omrekening in de Juliaansche tijdrekening, die in 1701 vervangen werd door de Gregoriaansche, waarbij het jaar 1701 met 12 Januari begon.
St. Pieter was dus oorspronkelijk het inwijdingsfeest van het nieuwe jaar. Men brandde een groot offervuur voor Wodan, wat nog lang op Söl'ring merkbaar was aan een stroopop, die werd verbrand. Hoepels van het brandende stroo rolden den Thingheuvel af om het land vruchtbaar te maken. De jongens holden met brandende stroobossen over de akkers en zongen en schreeuwden. Tenslotte werd een feestmaal aangericht, waarvan op Sylt nog sporen zijn aan te wijzen, waarna allen door en in de vuurresten rondsprongen, „fuar dit Biiken-Jöl' wiar helig, maaket sün'
In het dorp Dantumawoude (Fr.) vond vroeger op St. Pieter nog een eigenaardig volksfeest plaats, dat buiten gebruik is geraakt, maar zoo mogelijk nog dit of volgend jaar in eere hersteld zal worden. Dit feest werd georganiseerd door een jong paartje, dat „op trouwen" stond, terwille van hun vrienden en vriendinnen onder „it jongfolk".
Op het feestterrein stonden twee z.g. strampels, gaffelvormige boomtakken met eenige tusschenruimte in den grond. In de gaffel werd vastgekneld een vrij groote leeren bal, waaromheen touwen en linten dusdanig waren samengeknoopt rond een of ander kostbaar kleinood, dat slechts met groote moeite een en ander kon worden losgewerkt. Deze bal heette de looverbal.
Aan het begin van 't spel gooide de bruidegom twee ballen naar verschillende richtingen, waarvan de één moest bemachtigd worden door één van de jongens, de ander door een meisje. Dit ging aan het hoofdspel vooraf, dat met veel meer geestdrift werd gespeeld.
De bruidegom trok de strampels met de looverballen uit den grond en wierp ze zoover mogelijk weg. Wie de strampel bemachtigde moest hieruit de ballen loswerken en die afwikkelen om bij den prijs te komen, daarbij belaagd door alle anderen, die het recht hadden een en ander afhandig te maken.
Dat het hierbij soms heftig toeging vertelt een volksoverlevering, volgens welke eens een meisje in de dorpsvaart gesprongen is, waarin de strampel lag. In het water kon ze ongestoord den prijs te voorschijn halen, waarbij ze haar eenen schoen verloor.
Het verband van dit feest met een oudere plechtigheid is mij niet duidelijk. Misschien weet een der lezers iets dergelijks van elders, waarbij de oorsprong duidelijker aan het licht komt.

Tooverknoopen

Als z.g.n. „tooverknoopen" komen in onze Germaansche landen een reeks van zinnebeelden voor, die eenigszins afwijken van de gebruikelijke, meer gestyleerde en eenvoudige vormen, zooals die reeds zoo vaak in dit blad beschreven zijn.
Voor de meesten van ons is als „tooverknoop" alleen maar bekend de „Gordiaansche knoop", een onontwarbaar in elkaar gevlochten touw, een onderdeel van een aan Zeus gewijden wagen, in de Grieksche stad Gordium, waarvan de sage zei, dat degene, die dezen knoop wist te ontwarren, heerscher over de geheele wereld zou worden.
Bekend is ook, hoe Alexander de Groote de moeilijkheid toen oploste, door met zijn zwaard dezen knoop door te hakken.
Echter ook in ons land komen dergelijke merkwaardige, ineengeslingerde figuren voor, die den indruk van onontwarbaarheid moeten maken — uit de omgeving van Oldebroek beelden wij er eenigen af.

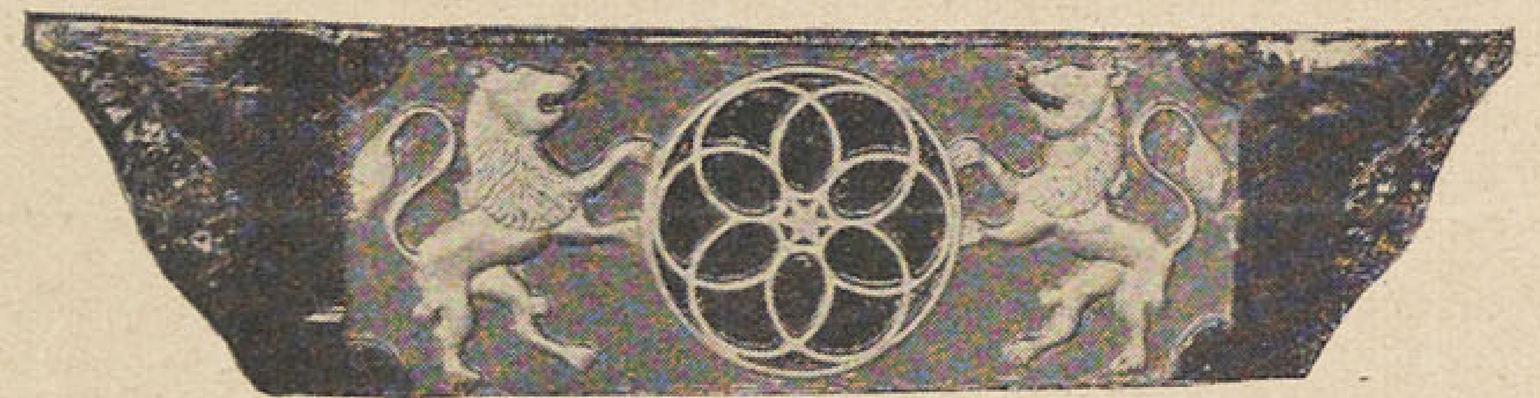

„Tooverknoop" in een bovenlicht te Doornspijk

Knoopvormige versiering op een donderbezem — Boerderij „De Gaasberg" te Hattem — 1912

Het merkwaardige hierbij is, dat deze figuren, al komen zij ook wel een enkelen keer in bovenlichten, of ingemetseld in muren voor, zeer vaak, evenals bij den bovengenoemden „Gordiaansche knoop" aan den wagen van Zeus, aangebracht zijn op het achtergedeelte van de boerenwagens, de z.g. „schamel" of „schimmel".
Zijn oorsprong zal dit wel hebben in het feit, dat van oudsher de wagen in de godsdienstige handelingen onzer voorouders een voorname rol heeft gespeeld. Uit alle Indo-Germaansche culturen — waartoe ook de Grieksche behoorde — kennen wij de ceremonieele wagenrennen, welke wij tot duizenden jaren voor Christus kunnen terugvinden — ook op de reeds vaak in dit blad vermelde Zuid-Zweedsche rotsteekeningen. Wij vinden nu nog de resten van een renbaan bij het oude heiligdom van Stonehenge in Engeland en ook bij de Externsteine in Lippe heeft men een oude renbaan in Langelau gevonden.
Binnenkort hopen wij daar meer van te vertellen. Er bestaan namelijk aanwijzingen, dat ook in ons land op verschillende plaatsen nog van dergelijke cultische renbanen te vinden zijn. Het onderzoek daarnaar is nog gaande, maar zeer binnenkort zullen hierover in dit blad mededeelingen gedaan worden.
Bij die gelegenheid zullen wij ook nader uitweiden over de beteekenis van deze wagenrennen — laat het voor dezen keer voldoende zijn er op te wijzen, dat met deze rennen een afspiegeling werd gegeven van de groote kosmische gebeurtenissen aan den hemel, den loop van zon, maan, sterren en planeten. Men denke hierbij aan den „zonnewagen" in alle oude, indo-germaansche mythen.
Het is daardoor dan ook zeer verklaarbaar, dat op deze wagens weer de oude zinnebeelden verschijnen — een gebruik, dat zich door de eeuwen heen althans op de Noord-Veluwe, heeft weten te handhaven.
Van deze zinnebeelden zijn de „knoopen" wel de meest algemeene, op zeer vele boerenwagens zien wij ze afgebeeld.
Helaas valt ook echter hier weer de stedelijke verwording te constateeren. Op de wagens van den laatsten tijd zijn zij verdwenen. Zij zouden ook kwalijk passen op wagens met auto-onderstellen en rubber luchtbanden. Slechts enkele wagenmakers getroosten zich nog de moeite de aloude zinnebeelden op de achterstukken in te kerven. Hoewel zij er slechts noode afstand van doen, omdat volgens hun opvatting een wagen zonder deze voorstellingen niet „af" is, zijn zij er wel toe gedwongen door de alles vernietigende stedelijke „geld-mentaliteit", die met zijn „rationaliseerings"-leuzen en moordende concurrentie alles vernietigt wat „tijd en geld" kost.
Als grondvormen van de hierbij afgebeelde „tooverknoopen" zien wij de „zes-ster", de „vijf-ster" en het maalkruis.
De meest eenvoudige verklaring der „tooverknoopen" zou kunnen zijn, dat men getracht heeft deze heilige symbolen als het ware een hooger beteekenis te geven, door ze een op het oog onbegrijpelijken vorm te geven van dooreengestrengelde kringen en bogen, die den indruk van onontwarbaarheid moet geven.
Een andere verklaring ligt echter hierin, dat men een voorstelling heeft willen geven, dat de zon in Midwintertijd gevangen is in een soort labyrinth, waarbij wij denken kunnen aan de bekende mythe van den Minotaurus op Kreta, of ook aan de ketening van de Fenriswolf in de Gylfaginningsage met de zesvoudige keten Gelgja.
Bekend is in ieder geval nog, dat men vroeger, toen de diepere beteekenis der „tooverknoopen" niet meer gekend werd, nog wél wist, dat achter deze figuren oude wijsheid verborgen was. Vaak toch werden op het platteland door de boeren deze figuren van stroo gevlochten tot afweer van allerlei kwaadaardige ziektes bij het vee, en daartoe dan in den stal opgehangen.

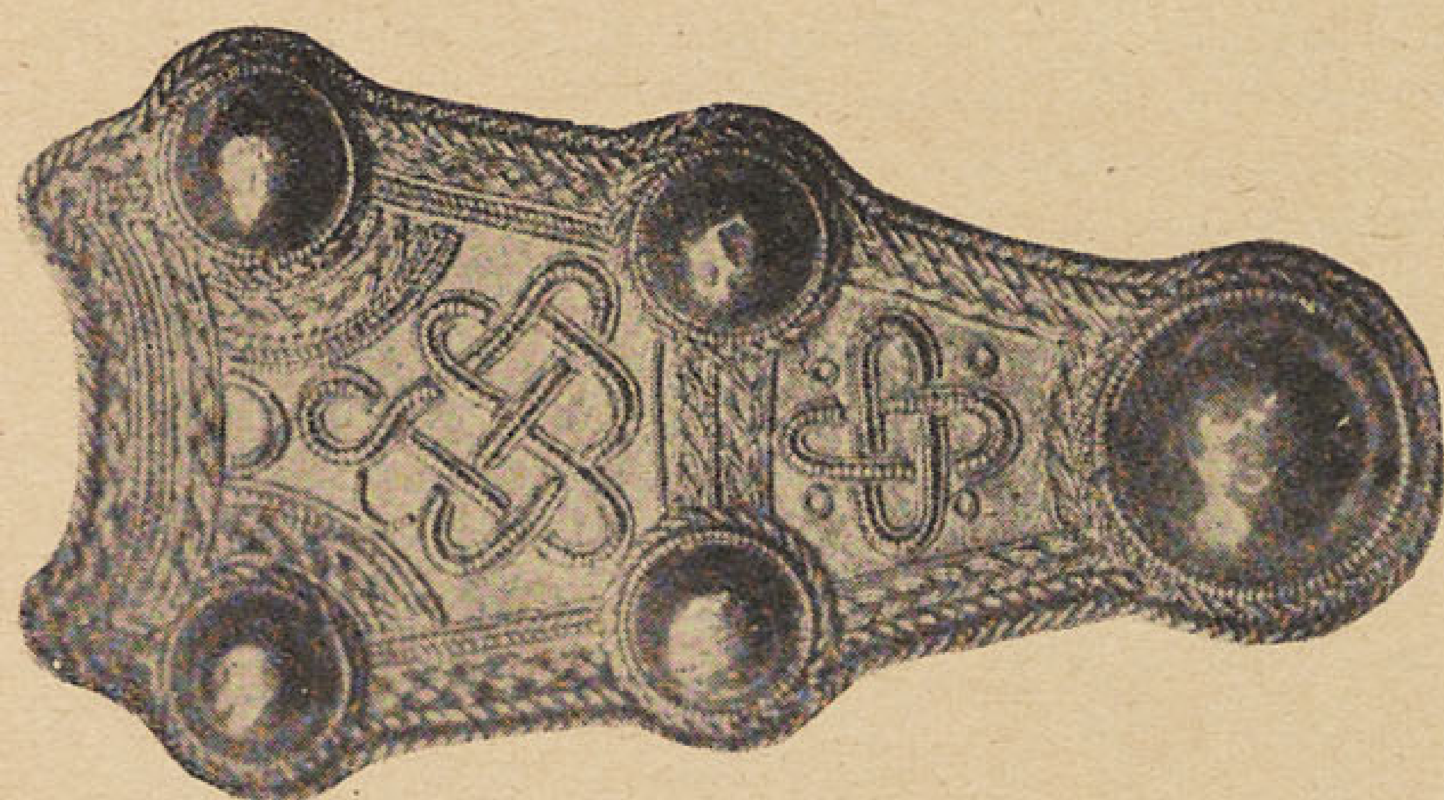

Van de „zes-ster", het oude zonneloopsymbool, vonden wij een prachtig voorbeeld in Hulshorst, waar het „zonnerad", vastgehouden door twee leeuwen, als „tooverknoop" staat afgebeeld.
Dit is wel het mooiste voorbeeld, dat wij gevonden hebben — meestal komt de middenfiguur alléén voor, of begeleid door twee vijfsterren.
Deze „vijfster", ook wel bekend als „pentagram", komt ook vaak alléén voor op de achterstukken der boerenwagens. Hoewel, zij het zelden, ook voorkomend als zuivere ster met vijf stralen, is de meest gebruikelijke verschijningsvorm, zooals deze hierbij wordt afgebeeld. De wagenmakers noemen deze figuur een „kroon".

De beteekenis van deze figuur is eenigszins moeilijk te verklaren. In Duitschland wordt deze vijfster ook „Drudenfusz" genoemd, en bekend is de episode uit Goethe's Faust, waar dit figuur was aangebracht op de deur van Faust's studeerkamer, hetgeen Mefistofeles verhinderde, door deze deur uit te gaan.
Het schijnt dat deze figuur gebruikt is als afweer tegen kwade machten en met dat doel zal deze figuur dan ook wel oorspronkelijk zijn aangebracht op bijna alle boerenwagens, die hier op de Noord-Veluwe rond rijden.
De derde figuur is afkomstig uit een bovenlicht uit Doornspijk, en vertoont een maalkruis in „tooverknoop"-vorm.

Mantelspeld uit Wieuwerd (Fr.)

Deze figuur wekt wel zeer uitgesproken herinneringen op aan een „knoop". Duidelijk is nog aan het snijwerk te zien, dat het uitdrukkelijk de bedoeling van den maker is geweest, om het touw-motief aan te geven. Het afgebeelde motief is overoud. De boer, in wiens huis deze figuur staat, zeide, dat hij ze overgebracht had uit het huis van zijn moeder, dat werd afgebroken.
Tot in het grijs verleden, tot op de rotsteekeningen van Zuid-Zweden kunnen wij de figuur terugvinden. In het Oudheidkundig Museum te Leiden vonden wij ze op een gouden sieraad, ook weer met een uitgesproken touwmotief, een mantelspeld uit de bekende „goudschat van Wieuwerd".
Tenslotte nog een zeer merkwaardige vorm van zulk een knoop-zinnebeeld als geveltop-versiering, opkomende uit een z.g. „donderbezem".

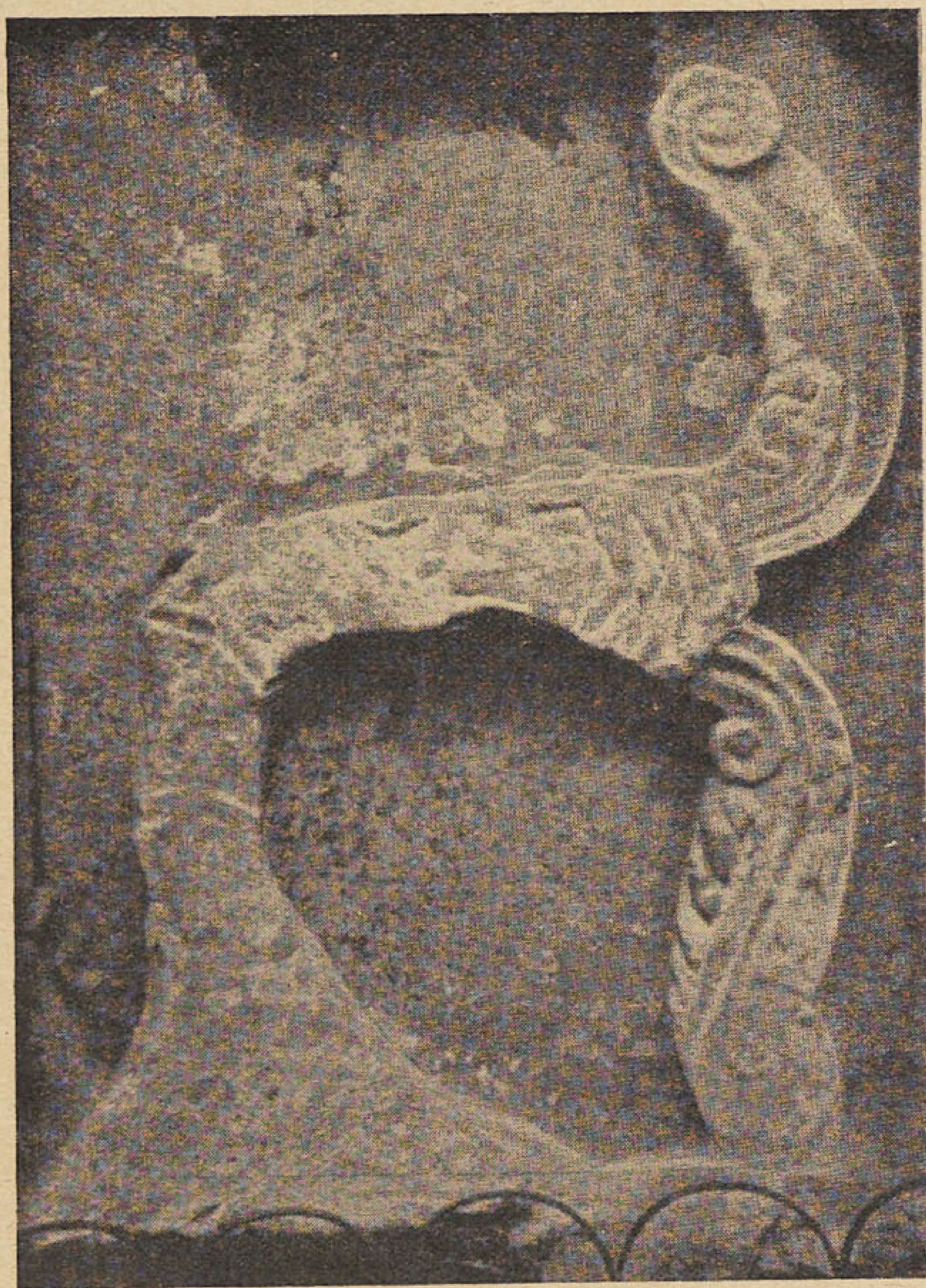
De Irmenzuil

In zijn „Germania" vermeldt de Romeinsche schrijver Tacitus, dat er onder de Germanen groepen van stammen waren met dezelfde godsvereering en gemeenschappelijke heiligdommen. In het standaardwerk van onzen volksgenoot Prof. Jan de Vries, „Altgermanische Religionsgeschichte" wordt hierop in deel I nader ingegaan.
Er worden drie van deze gemeenschappen met denzelfden eeredienst genoemd:
1. de Inguaeonen, die in het Noorden wonen. In dit woord kan de godennaam Inguaz zitten; de Nerthus-vereerende stammen behooren hierbij. Freyr is de naam, dien deze God in Skandinavië draagt, in Friesland Frô. Deze laatste naam leeft waarschijnlijk voort in Franeker. St. Pancras in Noord-Holland heeft vroeger Vroonen geheeten; in 1083 komt het voor als Fronlo, ook als Vranlo, hetgeen „woud gewijd aan Frô" beteekend kan hebben. Deze Inguaz-Freyr-Frô beschermt en bevordert den wasdom, de vruchtbaarheid.
2. de Istraeonen (zooals Plinius het schrijft). Het is niet meer na te gaan, welke stammen tot deze groep behoorden, maar wel weten wij dat zij het Neder-Rijnsche gebied bewoonden. Het is mogelijk dat ook in dit woord een godennaam schuil gaat, die ook in andere Indogermaansche talen voorkomt en hier een bijnaam van Wodan is, die in het bijzonder in dit gebied vereerd werd.
3. de Erminonen, in het binnenland, waartoe Hermunduren, Sueven en Semnonen behoorden. In dezen naam zit het woord „ermana" dat bij ver uiteenliggende stammen als deel van koningsnamen gevonden wordt (Ermanarik, Ermenegild, Herminafrid enz. en misschien ook Armin, de Cherusker). Het woord „ermin" komt in veel verbindingen voor en naar Prof. de Vries meent, schuilt er een religieuze beteekenis in: „den God toebehoorend, van God stammend, goddelijk, heilig" en later „groot, geweldig, verheven". Irmin kan ook een godennaam zijn geweest, daar Ermelo afkomt van Irminlo (in 855) en dan „aan Irmin geheiligd woud" beteekend moet hebben. En deze Irmin zal volgens De Vries zonder twijfel de groote verheven God geweest zijn, die in het woud der Semnonen vereerd werd. In dit woud vereenigden zich „alle volken van gelijk bloed, vertegenwoordigd door gezantschappen", tot het feest van den „Oorstand" [1]) des volks. Daar, in dit heilig woud „denken zij zich als het ware de oorsprong van het volk, daar is ook de albeheerschende God tegenwoordig".
Heilige boomen en aan de Godheid gewijde bosschen komen overal in Germaansche landen voor. Yggdrasill beschermt menschen en goden; geboorteboomen spelen ook nu nog een rol en een mythische voorstelling uit de Edda laat het eerste menschenpaar door goden uit twee boomstammen, Ask en Embla (esch en olm) vormen en bezielen. Uit het bericht van Tacitus („oorsprong van het volk") krijgen wij een soortgelijke voorstelling. [2]) Er is nog een merkwaardigheid (die Tacitus zeker niet heelemaal begrepen heeft): het heilig woud der Semnonen mag alleen geboeid betreden worden. Het is moeilijk een verklaring te vinden. Kummer herinnert aan het Eddalied, waar bij den ondergang der oude wereld staat: „de boeien breken, de wolf rent" en iets verder „zonen van zusters breken de sibben". Hier het verbreken der heilige orde, het einde van een wereld; in het heilig woud de symbolische handeling van de gebondenheid van de heilige orde in den „oorstand". [3])
„Irmin", „ermin" zit ook in Irminsûl. Wat was de Irmenzuil?
Toen Karel de Frankenkoning in zijn oorlogen tegen de Saksen in 772 de Erisburcht veroverde, liet hij hun heilige plaats en de beroemde Irminsul verwoesten. Ook is er sprake van „het afgodsbeeld, dat zij Irminsul noemen" en Rudolf van Fulda zegt: „Een boomstam van aanmerkelijke

Kruisafneming aan de Externsteenen in Lippe

hoogte, die onder den blooten hemel was opgesteld, vereerden zij en noemden hem in hun taal Irminsul, hetgeen beteekent: universalis columna, quasi sustinens omnia" (een wereldzuil, die als het ware het Al draagt).
De Irmenzuil is dus de wereldzuil of wereldboom en het eerste gedeelte van het woord is òf de naam van den God (Irmin) òf het bijv. nmw., dat zooals wij zagen „heilig, verheven" beteekent.
Een ooroude, wijdverbreide mythische voorstelling houdt hiermee verband, de voorstelling „van een zuil of een boom, die opgericht werd om den hemel te stutten en die van een ijzeren nagel [4]) voorzien was. Homberg heeft deze voorstellingen bij talrijke Aziatische volken onderzocht en helder doen zien, dat allerlei detailtrekjes, die in de Germaansche overlevering geheel onverklaard blijven, van die geloofsvormen uit een heldere belichting krijgen....
Ook bij de Lappen en de Altaïsche stammen schijnt die zuil of de berk een weinig scheef te zijn opgesteld, en wij kunnen daaruit wel geen andere gevolgtrekking maken, dan dat deze (naar het Noorden!) overhellende boom het beeld van de hemelas moet voorstellen. Wanneer wij dan bovendien nog bedenken, dat de in den boom gedreven nagel de Poolster voorstelt, waaromheen de heele hemel zich moet draaien, dan is daarmee de kosmische beteekenis van deze zuilen met zekerheid aangetoond. Zij kunnen bovendien nog met de voorstellingen van Wereldboom en Wereldberg, die in Azië algemeen bekend zijn, in verbinding gebracht worden. Uit alles blijkt duidelijk dat wij hier met een oeroude voorstelling moeten rekenen, die vermoedelijk tot de Indogermaansche periode terugreikt en die eenerzijds van de Indiërs [5]) naar de Noord-Aziatische stammen is overgegaan, anderzijds van de Germanen naar de Lappen". (De Vries, I blz. 240).
De „universalis columna" waar Rud. v. Fulda van spreekt, bewijst dat de oude beteekenis van de Irmenzuil nog levend was. Dwaas is dan ook de betiteling „idolum" (afgodsbeeld) die de Frankische geschiedschrijver van Karel den Frank, Einhard, gebruikt; het is de bekende vergissing, dat een heidensch zinnebeeld door de christenen als afgodsbeeld of fetish wordt gezien en gevreesd — en het gebeurt nog!
Dit verheven ooroude Indogermaansche beeld, heeft „der Vaderen Erfdeel" tot haar teeken gekozen, want het behoort niet alleen tot het oudste Indogermaansche erfgoed, maar deze voorstelling leefde ook sterk onder onze directe voorvaderen, de Germanen, en tot op heden in de landelijke sierkunst. Wij planten nog Julianaboomen, spreken van stamboom en van „een boom van een kerel", allemaal verbleekte, laatste vormen van oude symbolische voorstellingen.
Maar daarnaast leeft ook de geestelijke inhoud, de voorstelling van wereldorde, van de „gebondenheid" en zoo kan de Irmenzuil ook voor ons een geestelijke inhoud hebben, wanneer ons hart en oog maar weer eenmaal open gaan voor deze dingen.
Welken vorm had de oud-Germaansche Irminsul? Wij weten uit oude berichten, dat meerdere Irmenzuilen in deze landen hebben gestaan, doch zij zijn alle verwoest, want het waren „afgodsbeelden". Ook waren zij van hout, en hoe bitter weinig is er tot ons gekomen in dit materiaal, Maar eenmaal is de Irmenzuil in steen gebeeldhouwd, in hoog relief, en wel omstreeks 1115 of kort daarna, als onderdeel van de beroemde kruisafname bij de Externsteenen (bij Horn, Lippe). Hier dient hij als voetstuk voor de figuur, die het lichaam van Christus voorzichtig neerlaat, en die daarvoor hoog moest staan. Bij de tallooze weergaven van dit oogenblik uit de lijdensgeschiedenis, is dit de eenige, die dit — op deze plaats — wonderlijke voetstuk gebruikt. Thans wordt nagenoeg algemeen aangenomen, dat dit merkwaardige bouwsel, hetwelk hier met bijzondere zorg en in merkwaardige vormgeving is gebeeldhouwd, de weergave is van de heilige Irminsul, die eens bovenop het Externsteen-heiligdom heeft gestaan, en waarvan het gat, in de rots uitgehouwen om hem in te plaatsen, naar alle waarschijnlijkheid ook gevonden is.
De vorm is vroeg-Romaansch. Wanneer wij echter bedenken, dat de „Romaansche" vormen van zuilenkoppen, kerkportalen enz. van „Romaansche" bouwwerken voor een deel niet anders zijn dan in steen „vertaalde" Germaansche timmermanskunst, dan is het niet uitgesloten, dat in deze vormgeving het Germaansche ook meespreekt.

De geknakte Irmenzuil op de kruisafneming

Want deze zuil met zijn beide „takken" kan als steenen teeken nooit vrij gestaan hebben, daarvoor steken die „takken" te veel uit; wel echter in hout. En het is niet waarschijnlijk, dat in een tijd toen de voorstelling nog niet geheel vervaagd zal zijn geweest, de beeldhouwer iets naar eigen vrije vinding zou hebben gewrocht; het op deze plaats zoo wonderlijke ding heeft ook als vorm een voorgeschiedenis. Een heel enkele verwante vorm, die bewaard is gebleven, wijst ook in die richting.
Zooals wij zien is de Irmenzuil hier omgebogen, geknakt, en dit zal zeker symbolisch bedoeld zijn: het „afgodsbeeld" gebogen onder het kruis. Van het overigens tamelijk goed bewaarde werk, ontbreken o.a. de beide beenen, die op de Irmenzuil gestaan hebben. Heeft een verontwaardigd heiden die er eens afgeslagen? In 1114 waren de Saksen weer in opstand tegen de Franken en was het oude geloof weer alom in eere. Dan worden zij voor goed neergeslagen en eerst dan, in 1115, wordt het groote heiligdom der Externsteenen gekerstend. In de rots is toen (kort daarna waarschijnlijk) de kruisafname gebeiteld, bij de plek vóór de rotsen, die vermoedelijk in den ouden eeredienst een rol heeft gespeeld. Dit terras was gevormd en vergroot door een kunstmatigen muur en hier stond een steenen tafel. En juist hier en niet aan den rotswand, waar toen de groote verkeersweg naar Paderborn langs liep, werd den Saksen ingeprent, dat hun „afgodsbeeld" geknakt was. [6])
Maar evenmin als de Irminzuil voor onze voorouders een „afgod" was, doch een zinnebeeld, waaraan vele denkbeelden vastgeknoopt, zoowel verhevene als eenvoudige, is zij voor het thans levende geslacht een „afgod". Ook voor ons kan zij echter een zinnebeeld zijn, dat iets verbeeldt, dat in ons leeft, en noch een heidensch, noch een specifiek christelijk stempel draagt, maar dat van algemeene strekking en geldigheid is.
Maar al te vaak wil men aan vormen, die uit den voor-

christelijken tijd stammen een uitsluitend heidenschen inhoud geven en degenen, die iets in deze vormen zien, tot heidenen stempelen. Dit is naturlijk dwaasheid, en hieraan wenschen wij niet mede te doen. De zinnebeeldige beteekenis van een handdruk is thans nog even groot als tweeduizend jaar geleden en dit is met vele andere zinnebeelden het geval. In dit licht bezie men ook de Irminzuil.

---

1) Deze vertaling „Urstand" naar Tacitus is van Kummer (Herd und Altar I blz. 169 34).
2) Kummer: Herd und Altar 6 blz. 83.
3) Kummer: Herd und Altar I blz. 82 32); De Vries geeft andere verklaringen in deel I, blz. 181.
4) „Nagel" in den zin van spijker (draadnagel).
5) Bedoeld is de periode, toen de stammen, die later in Azië en Europa de Indogermaansche kulturen schiepen, nog bijeen woonden. Eén daarvan zijn de Arische Indiërs.
Zie de uitgave van der Vaderen Erfdeel: Beknopte geschiedenis van het Noordras, door Herman Laagland.
6) Uitvoeriger in „Germanien" 1934, afleveringen 10 en 11.

Onderzoekingstocht op de stafkaart

(I).

Een goed soldaat begint, alvorens hij het veld in gaat, een grondige studie te maken van het terrein, dat hij te doortrekken heeft om van te voren een degelijk uitgewerkt plan te hebben, waarnaar hij kan voortgaan.
Ook voor onze onderzoekingen is het bezit van een aantal kaarten van de streek die men wil naspeuren, een onschatbaar bezit. Voor het onderzoek naar „heilige lijnen" zijn deze kaarten vrijwel onmisbaar en dank zij de uitgaven van den Topografischen Dienst in Den Haag zijn wij in staat ons deze kaarten op een niet te dure wijze te verschaffen.
Wanneer wij deze kaarten, vooral die van de oudste bewoonde deelen van ons land, zooals van Drente, de Veluwe, Twente en den Achterhoek, aandachtig bezien, dan s het opvallend, hoeveel vreemde, eigenaardig klinkende namen daarop voorkomen, namen, die als het ware er op wijzen, dat hiermee plaatsen aangegeven worden, die van oudsher een belangrijke rol in ons volksleven hebben gespeeld.
Wij behoeven slechts te denken aan de „Galgenbergen", zooals die reeds enkele malen in ons blad genoemd werden, en waarvan wij er een ontelbaar aantal in ons land tegenkomen — zooveel zelfs, dat wij gaan aarzelen, of deze uitsluitend en alleen er op wijzen, dat dit plaatsen waren, waar de galg stond opgericht tot voltrekking der doodvonnissen. Wanneer wij door toevallige omstandigheden dan nog kaarten in handen krijgen, zooals die vaak door vereenigingen voor vreemdelingenverkeer uitgegeven worden, dan vinden wij daarop vaak nog meer namen vermeld en ook hierop komen wij weer geregeld „Galgenbergen" tegen, die zelfs niet op de stafkaarten vermeld worden.
Ik wil er dan ook nog eens op wijzen, dat voor diepgaand streekonderzoek de stafkaarten geheel onvoldoende zijn, slechts een waardevol hulpmiddel vormen, alleen door zelfstandig onderzoek en navragen in de omgeving is het mogelijk alle namen en gegevens van een bepaalde buurt gewaar te worden.
Voor dezen keer wil ik echter eens wijzen op een merkwaardige vondst, die ik meen te hebben gedaan, uitsluitend aan de hand der stafkaarten, een vondst, die mogelijk eenig nader licht kan geven over het leven en denken onzer voorouders, zooals dat zich eertijds ontwikkelde uit eigen aard en land.
Bij het aandachtig bestudeeren van verschillende bladen der stafkaart was het mij opgevallen, dat in verschillende gedeelten van ons land de eigenaardige namen, vooral van bergen en heuvels, zich als het ware ophoopten en mijn indruk was, dat in deze middelpunten eenige overeenkomst te bespeuren was in gelijkklinkende namen.
Om daarin een helderder inzicht te verkrijgen heb ik toen van al deze punten de op de kaarten voorkomende namen op losse vellen papier opgeteekend in de onderlinge ligging zooals zij op de kaart opgegeven staan.
Van een twaalftal middelpunten heb ik dat opgeschreven, te weten de omgeving van Ede, Nijmegen, Uddel, Wezep in Drente, Hattem, Niersen bij Apeldoorn, Oldenzaal, Oldebroek, Markelo, Mander in Twente, Lunteren en Meppel.

1.
Hunnenberg
Doolhof
Vergaderberg
EDE
Sterrenberg
Drieberg
Paaschberg
Langenberg
Klinkenberg

2.
Hunnerberg
NIJMEGEN
Hees
Hengstdal
Galgeveld
Kwakkenberg
Driehuizen
Mariënboom
Meiberg.

3.
Noord-Riezen
Suikerberg
Kruisbergen
UDDEL
Valenberg
Drieheggen
Vosselt
Langenberg.

4.
Ellertsveld
Hemelt
Brammershoop
Krosbulten
Papelooze Kerk
Lange Veen
Galgenberg
WEZEP
Wachthoorns
Pisberg
Gelpenberg
Paardenvaals

5.
Kraaienberg
Gaedsberg
HATTEM
Wachtelenberg
Langeberg
Galgenberg
Hezenberg
Trysberg
Philipsberg

6.
Kraaienberg
Uldert
Dobbe-Gelle
Logtenberg
NIERSEN
Galgenberg
Broodberg
Galgenberg

7.
Haackenberg
Kruisselt
Domineesberg
OLDENZAAL
Galgenberg

8.
Harix- of Haaksche Berg
Bremerberg
OLDEBROEK
Kerkenhul
Paardeberg
Domineesberg
Wolfskamer
Broodberg
Heesberg
Kraaienberg

9. Herikerberg
MARKELO
Markelerberg Langeberg
De Hemmel Driebeltenveld
Kattenbelt Luizenbelt
Beusberg.

---

10. Höcklenkamp
Langenberg Gold-Pölle
Scharpenberg
Krösenberg Braamberg
Paaschberg Hezingenberg
Wachtboer Galgenberg
MANDER

---

11. Goudsberg Lindeboomsberg
LUNTEREN Driesingel
Langenberg
Galgenberg

---

12. HAAKSWOLD
Kraloo
Galgengoor
Bremersberg MEPPEL
Hesselingen
Dingstede Lankhorst

Hierbij wordt het resultaat, vanwege gebrek aan ruimte, eenigszins verwrongen en samengedrukt weergegeven.
Op het eerste oog zal de aandachtige beschouwer reeds dadelijk een zekere overeenkomst in deze twaalf groepen ontwaren, die niet aan toevalligheid te wijten is.
De eerste merkwaardigheid, waarop ik nu de aandacht wil vestigen, is de naam, die ik bij elk der groepen bovenaan vond.
Terwille van de gevolgtrekking, die ik hieruit wil maken, heb ik ook de volgorde der groepen van 1 tot 12 opzettelijk zoo gekozen om hiervan een duidelijk beeld te geven.
De groepeering der bergen om Ede (1) is verrassend duidelijk; wij zien een „Vergaderberg", waarvan de naam wel heel duidelijk wijst op zijn bestemming in vroeger tijden. Ongetwijfeld kwamen hier in het verleden de omwonende aandeelhebbers in de mark op geregelde tijden bijeen tot het houden hunner marke- of hagespraken.
Ook bij Markelo is het bekend, dat de „Markelerberg" daar eertijds voor diende, en ook bij Niersen is de „Dobbe-Gelle", of zooals hij thans heet „Stadhouderskuil" een oude verzamelplaats der marke geweest.
Vlak bij Uddel, temidden van de hierboven aangegeven plaatsen, ligt de „Uddeler Heegde", waarvan nog de markeboeken bekend zijn. Ook bij Nijmegen is ongetwijfeld zulk een belangrijk centrum geweest. Wij weten, dat ten Zuiden van den „Hunnerberg" aldaar door prof. Holwerda uit Leiden één der oudste z.g. Batavenburchten is opgegraven.
Van de andere groepen is mij een dergelijke vergaderplaats niet bekend, al zal deze daar ongetwijfeld bestaan hebben. Mogelijk wijst hierop bij enkele groepen nog de naam „Braamberg", „Bremerberg", e.d., omdat bekend is, dat de oude vergaderplaatsen vaak afgesloten werden door dikke doorn- of braamstruikhagen.
In het Noorden nu van de groep 1 ligt de „Hunnenberg", evenals bij groep 2.
De naam „Hunne" heeft een beteekenis, waarover verschillende gissingen bestaan, die echter allen op ongeveer hetzelfde wijzen: Hunne-hene-dood, nog nog bekend in „henekleed" — doodskleed. Hunnen, een volksstam uit Azië (Attila) en dan nog hunne of reus. We denken verder aan hunebedden, die zoowel door „reuzen" zouden kunnen gebouwd zijn, alswel bedoeld als „doodenhuis". Volgens den bekenden meester Heuvel zou ook de onaangename herinnering aan de invallen der Hunnen een gedachtenassociatie met reuzen en dood teweeg hebben gebracht.
Wanneer de zon in den winter slechts korte bogen aan de horizon beschrijft, in hooger keerkringen zelfs geheel verdwenen is in de donkere dagen van den Joeltijd, dan heerscht alom in de natuur de dood, dan heerscht de verstarring van de winterkoude. Het licht is verdwenen en de donkere machten hebben tijdelijk de heerschappij op aarde. Het is de tijd der aardmachten, der „reuzen". In tal van oude sprookjes worden wij er aan herinnerd. De boekjes van G. van de Wall Perné, de „Veluwsche Sagen", staan er vol van.
We zien dat duidelijk in groep 3 — daar heet de noordberg zoowaar heel duidelijk „Noord-Riezen".
Ook in 4 is het waarneembaar. Daar ligt in het Noorden het „Ellertsveld" en bekend zijn de sagen van de reuzen, die daar eens gewoond hebben.
De namen „Kraaienberg" in 5 en 6 wijzen ons eveneens weer op het Noorden. De kraaien zijn evenals de raven vogels van den winter — in den zomer zijn ze hier niet — en wij kennen de zwarte raven Hugin en Munin, die de geleidvogels waren van den Wintergod Wodan.
Een merkwaardige bevestiging van dit alles vond ik uit hetgeen mij de schrijver van het artikel over „Het Kruisselt bij Oldenzaal" (Wolfsangel van Slachtmaand 1937) berichtte over den ten Noorden van dit punt gelegen „Haackenberg".
„Op den Haackenberg", zoo schreef hij, „woont volgens het geloof de Hoofdman aller Hunnen. In den Joeltijd daalt hij met de Wilde Jacht, als Hakkelberend, vanaf dezen berg de Luttermarke in."
Dat is dus wel heel merkwaardig: zien wij elders in het Noorden een Hunnenberg of Noord-Riezen, hier woont in het Noorden de Hoofdman aller Hunnen op den Haackenberg.
En hierdoor vond ik den sleutel voor twee andere middelpunten. Ten Westen van Oldebroek ligt ten Noorden van een samenhooping van namen de „Haaksche berg", die op oude kaarten den naam draagt van „Harixberg". Bij Markelo ligt de „Herikerberg", welke naam duidelijk verwantschap vertoont met de anderen.
Er moet dus een zeker gedachte-verband bestaan tusschen Haackenberg en Hunnenberg — wat dat is, is mij op het oogenblik nog niet bekend.
Bijzondere aandacht verdient in dit verband ook een platduitsch oogstliedje, vermeld door H. von Leers in „Das alte Wissen und der neue Glauben", blz. 48, dat in de streek tusschen Hannover en Pruisisch-Minden inheemsch is. Het wordt gezongen bij de laatste garf en is duidelijk herkenbaar als een aanroeping van Wodan, die hier „Häwen Hune", hemel-hune genoemd wordt:

Woold! Woold! Woold!
Häwen Hüne weit, wat schüht
Jümm hei dal van Häwen süht
Vulln Kruken un Sangen hätt hei
Up en Holte wäsz mannigerlei
Hei is nid barn un wärt nid oold
Woold! Woold! Woold!

Ook de groepeering bij 10 is van opvallende overeenstemming met de andere groepen. Hier vond ik boven de verschillende bergen op de kaart den naam „Höcklenkamp", waar weer hetzelfde woord in is terug te vinden. Bij 12 vindt men bovenaan den naam „Haakswold".
Slechts een nauwgezet onderzoek ter plaatse zal ons nog verdere opheldering kunnen geven zooals per slot van rekening al deze dingen slechts in het terrein, en niet vanuit de studeerkamer gevonden kunnen worden.
Dat men echter op de boven aangegeven wijze een tipje kan oplichten van den sluier, die over het geestelijk leven onzer voorouders ligt, is door de vermelde vondsten wel bewezen.
Bij de voorlaatste groep ontbrak op de kaart een noordelijk gelegen berg, die wees in de richting van een „Hunnenberg" of zoo iets. Deze wijst echter wel op andere overeenkomsten, waarover wij in een volgend artikel een en ander zullen schrijven.

Groothonderd

In „Zahlwort und Ziffer" noemt Menninger de uitdrukking „groothonderd", Duitsch „Grosshundert", Engelsch „long hundred". Hiermee wordt dan een aantal van 120 aangeduid, terwijl een „short hundred" eenvoudig 100 is. Vroeger had in het Noorden „hundrad" zelfs de beteekenis van 12 × 100, dus 120 en werd het later door omschrijving onderscheiden van 10 × 10, dus 100 in de tegenwoordige beteekenis.
Ook het Frankische recht (lex salica) en het Angelsaksische onderscheiden tusschen het „honderd" van 120 en 100 stuks; bij de Gothen was dit onderscheid ook gebruikelijk.
De uitdrukking „grootduizend" is in Gelderland nog gebruikelijk, maar niet voor 1200, doch voor het getal 1040 (b.v. bij de lijnkoeken).
En dan spreekt men van een v i m takkebosschen. De bosschen worden op hoopen gezet aldus:

×	1
× ×	2
× × ×	3
× × ×	3
× × × ×	4 Samen 13

8 × 13 = 104 is een vim. De uitdrukking groothonderd ken ik hier niet voor, maar het aantal klopt met het groot duizend.
Wie weet er meer van?

DER VADEREN ERFDEEL

Briefadres: Hoofdweg 4, Amsterdam.

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.
Naast het maandblad „De Wolfsangel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.
Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

Van de vele medewerkers uit verschillende streken van ons land mocht de Stichting Der Vaderen Erfdeel bijdragen ontvangen in den vorm van foto's. Daar wij voor de moeite, die men zich voor dit werk wil getroosten, zeer erkentelijk zijn, zouden wij het op prijs stellen indien deze foto's z o o s c h e r p m o g e l i j k werden genomen. Zij moeten niet alleen als document dienst doen, maar dikwijls ook voor afbeelding vergroot worden. Alle bijzonderheden dienen dus goed uit te komen en duidelijk zichtbaar te zijn.
Indien eenigszins mogelijk, maakt dan uw opnamen h a a r s c h e r p; gij bewijst daarmede de Stichting en uw volksgenooten en tenslotte ook Uzelf een zeer grooten dienst.

In opdracht van „der Vaderen Erfdeel" heeft Herman Laagland een „Beknopte Geschiedenis van het Noordras" geschreven.
„Een gewaagde onderneming", zegt een, „bij den huidigen stand van onze kennis". „Loopen de meeningen nog niet te veel uiteen"? zegt weer een ander en een derde komt met allerlei wijsheid om te bewijzen, dat wij er nog niets van weten, of dat er nooit een „Noordras" heeft bestaan.
Het is nog maar enkele tientallen jaren geleden, dat eigenlijk niemand twijfelde aan de juistheid van de toen geldende opvattingen omtrent de oude Grieksche geschiedenis en kultuur. En toch, hoezeer zijn die te onderste boven gekeerd door die wetenschappen, die ook de stof leverden voor het hier besproken onderwerp.
Onze kennis is steeds een zoeken en steeds nieuw vinden, doch moet het gevondene daarom monopolie voor de gestudeerde wereld blijven, of moet onze kennis ook het denken en voorstellen van breedere kringen mede vormen? En dan vooral waar het geldt, inzicht te krijgen in ons eigen wezen, door de kennis van de geschiedenis onzer kultuur!
De voorstellingen hierover zijn gewoonlijk zoo verward en rommelig, dat er groote behoefte bestaat aan een werkje, dat de doorloopende lijn, het verband laat zien.
Het doel was daarbij niet alle bestaande meeningen naast en tegenover elkaar te stellen, maar geleerden te laten spreken, die even als wij op het volksche standpunt staan.

Zoo worden dan achtereenvolgens behandeld:

I. HET ONTSTAAN, II. DE JONGSTEENTIJDKULTUREN, III. DE UITBREIDING, met afzonderlijke hoofdstukken over de kulturen in Azië (Indië, Iran) en in Europa (Griekenland, Italië, Kelten) en IV. DE GERMANEN (gesplitst in Bronstijd en IJzertijd).
Een groot aantal met zorg gekozen afbeeldingen, kaartjes en tabellen verlevendigen het geheel.
„Het verband tusschen Ras en Kultuur", dat onze eerste uitgave was, wordt hier als bekend aangenomen. Wat daar theoretisch is behandeld, laat de schrijver thans door de eeuwen heen zien, want deze geschiedenis is bovenal kultuurgeschiedenis en niet de jaartallengeschiedenis van „Koningen en Pausen, veldheeren en diplomaten".
Als „bemiddelaar" treedt de schrijver hier op — maar voor een bepaald publiek, n.l. van hen die volksch ingesteld zijn, en dus niet nieuwsgierig zijn te weten hoe geleerden over deze dingen denken, die vijandig tegenover onze volksche wereldbeschouwing staan, die daardoor andere vragen aan de geschiedenis stellen dan wij en noodzakelijkerwijs ook andere antwoorden krijgen.

DE WOLFSANGEL

Alle briefwisseling betreffende inteekening enz. gelieve men te zenden aan: Beheer De Wolfsangel, postbus 51, Leiden.

Alle briefwisseling betreffende inhoud, bijdragen enz. aan Opsteller De Wolfsangel, Postbus 51, Leiden.

Betalingen op postgiro no. 307867 ten name van „Der Vaderen Erfdeel", Hoofdweg 4, Amsterdam.